

Miljana Milojević

PROŠIRENO SOPSTVO

APSTRAKT: U ovom radu ću nastojati da pokažem da u debati o prirodi sopstva jedan pojam, pojam kognitivnog sopstva, ima teorijski primat u odnosu na alternativne pojmove zbog njegove uske povezanosti sa pojmom osobe u debati o ličnom identitetu. Potom ću pružiti odbranu hipoteze da iz teze o proširenom umu i kogniciji sledi teza o proširenom kognitivnom sopstvu ukoliko se dodatno pretpostavi Parfitov Psihološki kriterijum ličnog identiteta. Nakon razmatranja nekoliko kritika argumenta da iz tvrdnje proširenog uma sledi tvrdnja proširenog sopstva, pružiću odgovore na njih koji će pokazati da one ili iskrivljavaju originalnu tezu o proširenju uma ili unose nove metafizičke pretpostavke koje je teško ili nemoguće opravdati. Jednoj od takvih pretpostavki, onoj kojom se tvrdi da je moguće da jedan um sadrži drugi, posvetiću posebnu pažnju. Pažljivim ispitivanjem pokazaće se da ta pretpostavka može da se zadrži ukoliko je relacija između mereološki povezanih umova takva da sprečava psihološki kontinuitet između takvih umova, dok se mora napustiti ukoliko postoji relacija psihološkog kontinuiteta između njih, jer u tom slučaju ona rađa probleme proliferacije umova, previše mislilaca, obesmišljavanja pojma lica, itd. Takođe, ovo će nas dovesti i do jasne demarkacije pristupa kojim se tvrdi mogućnost postojanja grupnih umova i onog kojim se zastupa teza o proširenju uma. Njihova ključna razlika će se sastojati u zastupanju suprotstavljenih stavova povodom relacije psihološkog kontinuiteta kada su u pitanju različiti široki umovi i njihovi biološki konstituenti, što će ujedno biti i jedan od glavnih rezultata ovog rada pored same odbrane teze o proširenom sopstvu.

KLJUČNE REČI: kognitivno sopstvo, prošireni um, grupni um, lični identitet

U ovom radu baviću se problemom proširenog sopstva ili proširenih osoba, to jest, mogućim opravdanjem teze o proširenju sopstva spoljašnjim delovima okoline, kao i recentnim kritikama te teze. Sama teza o proširenju sopstva može biti formulisana na više načina u odnosu na to kako se samo sopstvo konceptualizuje. Ovde ću se voditi distinkcijom koju Hersmink (2020) uvodi između minimalnog, kognitivnog i narativnog sopstva i fokusirati se samo na one verzije te teze koje tvrde proširenje

kognitivnog sopstva. Najčešći vid argumentacije u prilog tezi o proširenju sopstva jeste onaj koji ukazuje na to da ova teza sledi iz teze o proširenju uma ili kognicije i takvim stavom se u svojim argumentima vode Klark i Čalmers (1998), Klark (2003, 2007), Malafuris (2008), Hongladarom (2016), Pireda i Kandiotto (2019) i Milojević (2020), dok se takvom rezonovanju suprotstavljaju Vilson (2004), Bajker (2009), Olson (2011), Vilson i Lenart (2014) i Haris (2019, 2020a, 2020b). Bitno je na početku primetiti da se navedene kritike ne odnose na plauzibilnost teze o proširenju uma ili kognicije, na kojoj teza o proširenju sopstva počiva, i da su gotovo isključivo fokusirane na korak u kojem se teza o proširenom sopstvu, prema njima, neopravdano izvodi iz ove osnovnije teze. Iz tog razloga u radu neće biti posvećena velika pažnja odbrani teze o proširenju uma, odnosno kognicije. U prvom delu rada posvetiću se određenju pojma sopstva, u drugom odbrani teze o proširenom sopstvu, u trećem ću nastojati da izložim sve relevantne kritike koje su joj upućene, a u četvrtom ću se kratko osvrnuti na vezu između teza o proširenom i grupnom sopstvu.

1. Šta je sopstvo

Pojam sopstva je svakako jedan od najproblematičnijih filozofskih pojmova. Iako se na prvi pogled čini da nam ništa ne može biti poznatije od nas samih i da za postojanje sopstva imamo nepokolebljivu evidenciju iz perspektive prvog lica, u filozofiji se određenje smisla i objekta referencije izraza „Ja“ pokazalo kao izuzetno težak zadatak, takav koji je često nailazio na kontradikcije i nerešive nesuglasice. Iz tih razloga mnogi autori su odlučili da zastupaju eliminativističko stanovište povodom sopstva. Najpoznatiji eliminativista je bez sumnje Dejvid Hjum koji je na osnovu svojih kritičkih razmatranja povodom prirode supstancija smatrao da ne postoji neki posebni entitet ili supstancija koji oseća, misli, itd., već da postoji samo svežanj ili skup senzacija koje ovaj navodni entitet oseća (1739). Čak je i autor čuvenog *Cogito, ergo sum*, kojem se može zahvaliti dokaz postojanja našeg Ja, bio oprezan kada je formulisao svoj čuveni stav napominjući u nastavku da on još uvek ne zna šta je ovo Ja koje nužno postoji (Dekart, II meditacija). Rasel (1945: 567), napokon, ide još dalje i argumentuje da je upotreba reči „Ja” prilikom introspekcije ili opisivanja iskustava iz perspektive prvog lica u potpunosti nelegitimna. On je smatrao da u ovim slučajevima možemo u najboljem slučaju imati evidenciju da se odgovarajuće misli i senzacije događaju, ali ne i da se one događaju nekom supstantivnom sopstvu. Zbog toga Rasel savetuje da umesto „ja mislim” uvek treba koristiti „događa se mišljenje” kada prevodimo Dekartov *credo*. Takve eliminativističke ili agnostičke stavove, koji se baziraju na stanovištu da postoji nedostatak evidencije za tvrdnju o postojanju sopstva kako iz trećeg, tako i iz prvog lica, možemo potkrepiti i stavovima biskupa Batlera koji kaže

Samoevidentno je da svest o ličnom identitetu pretpostavlja, i da stoga ne može da konstituiše lični identitet, ništa više nego što znanje u bilo kom drugom slučaju ne može da konstituiše istinu koju pretpostavlja. (Butler 1736: 264)

Ni u savremenoj literaturi ne nedostaju kritičari „supstantivnog“ sopstva koje bi postojalo kao neki odvojeni entitet koji misli i oseća, odnosno „duha u mašini“ kako ga je Rajl nazivao. Ono je kod Danijela Deneta opisano kao „centralni mislilac“ ili „centralni tumač“ (eng. central meaner) čija bi uloga bila u usmeravanju ili kanalisanju misli i donošenju odluka. Takav mislilac je, prema njemu, samo jedna apstrakcija ili centar narativne gravitacije. Naime, on smatra da svaki čovek ispreda odgovarajuću priču o samome sebi, kao što pauk ispreda svoju mrežu, ne bi li samoga sebe osmislio, a u centru te priče je postulirano sopstvo kojem se ta priča pripisuje. Međutim, prema Denetu ukoliko je fizikalizam ontološki okvir koji treba usvojiti, onda bi morala postojati fizička baza takvog sopstva, odnosno centralnog mislioca. Ipak, on navodi da savremena neuronauka ne pruža dokaz, pa čak ni naznaku o postojanju takvog mislećeg centra. Stoga, u fizikalističkoj priči o umu nema mesta takvom supstantivnom Ja koje bi bilo uskladišteno u nekom dominantnom neuronu ili sklopu takvih neurona. (Denett 1991, 216 i dalje) Denetov eliminativizam povodom sopstva odzvanja i u Klarkovim radovima, pa tako on tvrdi

„Sopstvo ne postoji, ako pod sopstvom podrazumevamo neku centralnu kognitivnu suštinu koja me čini onim ko i šta jesam.“ (Clark 2003: 138)

Navedeni problemi koji vode negiranju postojanja sopstva, dakle, nastaju na osnovu pretpostavljanja postojanja određenog *posebnog entiteta* koji je zadužen za mišljenje i osećanje i koji je povezan sa odgovarajućim telom koje mu omogućava kontakt sa spoljašnjim svetom, bilo da je on imaterijalan ili da predstavlja neuralnu centralnu procesnu jedinicu. Kritike koje se upućuju takvim pretpostavkama bazirane su, kao što smo videli u kratkom rezimeu, kako na epistemološkim, tako i na ontološkim zapažanjima, a dolaze i iz dualističkih i fizikalističkih tabora. Takve kritike mogu se, dakle, pozivati na neosnovanost kategorije supstancije, na nedostatak evidencije iz prvog lica koja bi garantovala postojanje entiteta koji misli pored samih misli i osećaja, ali i na nedostatak empirijske evidencije pod fizikalističkim pretpostavkama.

Međutim, mnogi će se složiti da je potpuna eliminacija sopstva nedopustiva, jer je ono neodvojivo povezano sa pojmovima subjektiviteta i delanja, odnosno ono predstavlja objekat kojem se pripisuju misli, ili mentalna stanja uopšte, i dela, odnosno fizičke radnje. U tom smislu, iako se može ispostaviti da sopstvo kao centralni mislilac ne postoji, čini se da mora postojati nešto čemu se misli i dela mogu pripisati. Stoga, možemo ostaviti po strani pitanja koja se tiču postojanja centralnog mislioca

zbog nedostatka valjane evidencije za njegovo postojanje¹ i osvrnuti se na neke manje zahtevne i manje problematične pojmove sopstva, to jest treba pristupiti rekonceptualizaciji sopstva koja bi izbegla gorenavedene prigovore. Hersmink (2020) izdvaja tri pojma sopstva koji na osnovu tri različita kriterijuma prepoznaju sopstvo koje je na odgovarajući način utelovljeno i uronjeno u okolinu u kojoj deluje i koje ne predstavlja neku izdvojenu centralnu procesnu jedinicu, već je realizovano fizičkim strukturama koje igraju različite uloge. Ti pojmovi su pojmovi minimalnog, kognitivnog i narativnog sopstva.

Minimalno sopstvo je konceptualni konstrukt koji je najsystematičnije opisan u radovima Šona Galagera. Ono je fenomenološki određeno, ali instancirano kako u moždanim strukturama tako i u neuromuskulatomnom sistemu. Minimalno sopstvo se iscrpljuje u svesti o nama samima kao neposrednim subjektima iskustva koja se ne prostiru kroz vreme, a supervenira nad utelovljenim nervnim sistemom. (Gallagher 2000; 2013) Ono je minimalno jer je lišeno svega što nije predmet neposredne samosvesti i svodi se na osećaj svojstvenosti iskustva i moći delanja.

Za razliku od minimalnog, kognitivno sopstvo je ono koje pored čiste samosvesti ima i sposobnost mišljenja i rasuđivanja. Ponovo, ono ne mora biti usko realizovano u nekom posebnom delu mozga, pa ga tako Klark kontrastira sa postuliranim centralnom kognitivnom suštinom:

„Umesto nje postoji samo „meko sopstvo”: teško ukrotiva koalicija procesa koji dele kontrolu – od kojih su neki neuralni, neki telesni, a neki tehnološki – i neprekidni nagon da se ispriča priča, da se oslika slika u kojoj sam „Ja” centralni igrač” (Clark 2003: 138)

Tako određeno sopstvo može se identifikovati sa osobom ukoliko je ona određena u lokovskoj psihološkoj tradiciji. Naime, osobe se u debati o ličnom identitetu i određenju osobnosti gotovo isključivo individuiraју uz pomoć dve vrste kriterijuma: psiholoških i bioloških, i najpoznatije psihološko određenje osobe se može pronaći kod Loka koji za osobu tvrdi da je:

„mислеće inteligentno biće, koje poseduje razum i moć refleksije, i može sebe da smatra sopstvom, istom mislećom stvari u različitim vremenima i mestima; što je omogućeno upravo tom svešču, koja je neodvojiva od mišljenja, i koja je za njega, čini se, suštinska” (odjeljak 9 II knjige, XXVII).

1 Mada treba imati u vidu da postoje empirijska istraživanja koja izdvajaju različite moždane regije koje mogu biti zaslužne za pojavu neke vrste sopstva, iako njihova interpretacija može biti raznovrsne. Na primer, Gacanigina istraživanja na pacijentima sa presečenim corpus collosomom ili sa razdvojenim moždanim hemisferama koja su ga dovela do zaključka da u levoj moždanoj hemisferi postoji izvesni „tumač“ koji usklađuje različite informacije i tako povezuje prošlost sa sadašnjošču. (Gazzaniga 1998)

Na kraju, kako kognitivno sopstvo predstavlja proširenje pojma minimalnog sopstva, tako i narativno sopstvo predstavlja proširenje pojma kognitivnog sopstva. Narativno sopstvo nije samo ogoljena samosvest, niti entitet koji ima sposobnost mišljenja, refleksije i pričanja priče „u kojoj sam Ja centralni igrač“, već je ono konstituisano i samom pričom koje ono o sebi priča. Narativno sopstvo, dakle, uključuje u konstitutivnom smislu i sam samonarativ, osobine, iskustva i odgovarajuće radnje koje su ovom sopstvu pripisane kao njegove. (Schechtman 1996; Heersmink 2020)

Sva tri određena su kompatibilna i uparena sa utelovljenim bazama supervenijencije. U tom smislu, sve tri vrste sopstva mogu potencijalno biti proširene na okolinu ako se pokaže da je pored tela subjekta barem ponekad potrebno uključiti u bazu supervenijencije i delove okoline kako bi se ostvarile potrebne psihološke sposobnosti. Naravno, s obzirom na to da svako potonje određenje uključuje ono prethodno i dodaje još neke osobine i stanja koje sopstvo poseduje, proširenje na okolinu će biti najlakše pokazati za slučajeve narativnog sopstva, a za njima će slediti oni kognitivnog i minimalnog sopstva. Ipak, ovde se neću voditi lakoćom dokazivanja, već ću se fokusirati na pojam kognitivnog sopstva ili osoba. Razlog ovome je određeni praktični primat ovog pojma koji se bazira na njegovoj uskoj povezanosti sa pojmom osobe. U tom smislu, ukoliko se ispostavi da teza o proširenom kognitivnom sopstvu može da izdrži kritike koje su joj upućene, pozitivni rezultati će moći prirodno da se primene na domen osoba. Takve posledice dalje imaju ozbiljne reperkusije na različite etičke i pravne slučajeve, što može dovesti do bolje zaštite ljudskih prava u slučajevima interakcije i visoke integracije bioloških organizama i odgovarajućih artefakata.

2. Prošireno kognitivno sopstvo ili proširena osoba

Kognitivno sopstvo, ili psihološki određena osoba, je entitet koji poseduje odgovarajući niz kognitivnih sposobnosti. Spisak tih sposobnosti možemo pozajmiti od Deneta. On tvrdi sledeće:

- (1) Osobe su racionalna bića.
- (2) Osobe su svesna bića.
- (3) Osobnost (eng. personhood) zavisi od vrste stava koji zauzimamo prema individuama.
- (4) Osobe moraju biti sposobne da takvom vrstom stava uzvrate na neki način.
- (5) Osobe moraju biti sposobne da verbalno komuniciraju.
- (6) Osobe su samosvesne. (Dennett 1987: 267)

Upravo te sposobnosti osobama omogućavaju da učestvuju u pravu i da njihove radnje budu prosuđivane sa etičkog stanovišta. U tom duhu Lok tvrdi o „osobi“ sledeće:

„To je forenzički termin, koji podrazumeva dela i zasluge; i zato pripada samo razumnim delatnicima, sposobnim za pravo, radost i bedu. (Locke 1975: knjiga II, poglavlje XXVII, član 26)

Ovde kao i u (Milojević 2017a; Milojević 2017b; Milojević 2020) argumentujem da teza o proširenom kognitivnom sopstvu ili proširenoj osobi sledi iz teze o proširenom umu i kogniciji ukoliko joj se pridruže odgovarajuće pretpostavke o dijahroničnom ličnom identitetu kakve možemo naći kod Parfita (1984). U nastavku će biti iznesen argument za odbranu teze o proširenom umu, odnosno kogniciji², kao i argument za proširenje kognitivnog sopstva.

2.1 Prošireni um i proširena kognicija

Glavni argument u prilog proširenja uma i kognicije izložili su Klark i Čalmers u njihovom seminalnom članku „The Extended Mind”. Ovaj argument se zasniva na široko prihvaćenom funkcionalističkom shvatanju mentalnog i kognitivnog, prema kojem se individuacija mentalnih stanja i kognitivnih procesa vrši uz pomoć funkcionalnih uloga i nezavisna je od vrste realizatora tih uloga. On se naziva i argumentom pariteta, jer njegova glavna premisa (a), koja se naziva i principom pariteta, na osnovu funkcionalnog pariteta unutrašnjih i spoljašnjih procesa zasniva mentalnost, odnosno kognitivnost, odgovarajućih stanja, odnosno procesa. Argument se može sažeti na sledeći način:

- a) „Ukoliko, dok se suočavamo sa nekim zadatkom, deo sveta funkcioniše kao proces koji, da je obavljen u glavi, ne bismo oklevali da odredimo kao deo kognitivnog procesa, onda taj deo sveta (tako tvrdimo) jeste deo kognitivnog procesa” (Clark & Chalmers 1998/2008:222)
- b) Potvrđivanje antecedensa premise (a), odnosno navođenje slučaja spoljašnjeg (ili delimično spoljašnjeg) procesa koji funkcioniše kao proces koji da je bio izvršen u glavi ne bismo oklevali da nazovemo kognitivnim procesom (vidi Clark & Chalmers 1998/2008:220-221, 226-230).
- c) „Kognitivni procesi nisu (svi) u glavi!” (Clark & Chalmers 1998/2008:222)

Ubedljivost argumenta, naravno, počiva na ubedljivosti primera koji se mogu dati za opravdanje premise (b). U tu svrhu Klark i Čalmers konstruišu dva scenarija koji treba da opravdaju spoljašnju realizaciju, redom, mentalnih stanja i kognitivnih procesa. Prvi scenario treba da zasnuje tezu da se um ili duh proširuje u nekim slučajevima

2 Argument će biti iznesen bez posebne problematizacije njegovih premisa, kao i bez razmatranja najčešćih kritika koje su mu upućene. Samim argumentom se autor detaljnije bavi u (Milojević 2013), a kao što je već naznačeno direktna kritika teze o proširenju sopstva neće zavisiti od valjanosti argumenta za proširenje uma ili kognicije, jer se ona u toj kritici podrazumeva.

na okolinu i da njegova realizacija nije ograničena na procese koji se odvijaju samo u glavi subjekta, pa čak ni na one koji se odvijaju u njegovom telu. S druge strane, drugi scenario zasniva tezu o proširenju kognicije, pokazujući da se mogu proširivati i procesi koji nisu individuירani uz pomoć fenomenalnosti ili intencionalnosti (odnosno na način na koji filozofi duha individuירaju mentalna stanja), ali koji igraju bitnu ulogu u funkcionisanju kognitivne mašinerije jednog subjekta.

Glavni akteri prvog scenarija su Inga i Oto. Inga je zdrav kognitivni subjekt, dok Oto boluje od Alchajmerove bolesti i zbog loše sposobnosti pamćenja sa sobom nosi svesku u koju zapisuje sve ono što smatra vrednim pamćenja. Jednog dana Inga i Oto, rođeni Njujorčani, nezavisno saznaju da se u muzeju MoMA održava izložba koju oboje žele da posete. Oboje odlučuju da se upute ka muzeju, ali da bi to učinili moraju da se prisete gde se muzej nalazi. U tu svrhu Inga konsultuje svoje biološko pamćenje, dok Oto pronalazi relevantnu informaciju u svojoj beležnici. Primer bi trebalo da potvrdi postojanje pariteta, jer „beležnica za Ota igra istu ulogu koju pamćenje igra za Ingu” (Clark & Chalmers 1998: 227). Intencionalni objekat ili odgovarajući semantički sadržaj Inging verovanja neodvojiv je od mentalne reprezentacije koja se nalazi u njenoj glavi, dok je konstitutivni deo Otovog dispozicionalnog verovanja o lokaciji muzeja u njegovoj beležnici. Individuacija relevantnih mentalnih stanja odvija se na funkcionalistički način njihovom kauzalnom ulogom koju igraju u ponašanju ova dva subjekta, ona su „prizvana” i postaju okurentna zahvaljujući odgovarajućim željama i dalje uzročno deluju na ponašanje subjekata tako što se oni kreću u određenom smeru. Kako bi se zaštitili od kritike preteranog proširenja Klark i Čalmers napominju da moraju biti zadovoljeni još neki funkcionalni uslovi, kao npr. da u slučaju identifikacije dispozicionalnog verovanja informacija koju ono nosi mora biti u jednom trenutku pre skladištenja svesno usvojena, a potom konstantno dostupna, i to na direktan način, i automatski usvojena po njenom osveščavanju (videti Clark & Chalmers 1998: 231, Clark 2008: 79).

Kako bi odbranili i tezu kognitivnog proširenja Klark i Čalmers opisuju scenario koji se može originalno pronaći kod Kirša i Malja (1994) koji se bave problemom epistemičke akcije. Oni nas pozivaju da zamislimo sledeće:

„(1) Osoba sedi ispred ekrana računara na kojem su prikazane slike različitih dvodimenzionalnih geometrijskih oblika i zamoljena je da odgovori na pitanja koja se tiču potencijalnog slaganja takvih oblika sa prikazanim „otvorima”. Kako bi procenila njihovo slaganje osoba mora mentalno da rotira ove oblike kako bi ih dovela u ravan sa otvorom.

(2) Osoba sedi ispred sličnog ekrana, ali ovaj put može da izabere da li će fizički rotirati sliku na ekranu, pritiskajući dugme za rotaciju, ili će mentalno rotirati sliku kao u prethodnom zadatku. Možemo takođe pretpostaviti, sa dobrim razlogom, da će brzina rotacije biti veća pri fizičkom rotiranju.

(3) Jednog dana u sajberpank budućnosti, osoba sedi ispred sličnog ekrana. Međutim, ovaj ispitanik ima pomoć neuralnog implanta koji može da izvrši operaciju rotacije jednako brzo kao i računar iz prethodnog primera. Ovaj akter i dalje mora da izabere koji će interni resurs da koristi (implant ili staru dobru mentalnu rotaciju), jer je svaki od ovih resursa u različitoj vezi s pažnjom i drugim istovremenim moždanim aktivnostima.” (Clark & Chalmers 1998: 7)

Prema analizi Klarka i Čalmersa prvi slučaj je nesumnjivo slučaj kognitivnog procesa. Treći slučaj je slučaj augmentacije neke prirodne sposobnosti veštačkim pomagalom, kao što je to slučaj, na primer, sa upotrebom pejsmejкера. Čini se da u tom slučaju ne bismo imali problem da takav proces nazovemo kognitivnim, kao što analogno ne bismo imali problem da pejsmejker smatramo delom cirkulatornog sistema. Naposljetku, drugi slučaj deli funkcionalnu kompjutacionu strukturu sa trećim, te na osnovu pariteta, barem se tako tvrdi, i drugi slučaj možemo posmatrati kao kognitivni proces koji ima spoljašnju komponentu.

Navedenim primerima Klark i Čalmers daju potkrepljenje premisi (b) svog argumenta i time smatraju da su dokazali da um i kognicija ponekad mogu netrivialno da se prošire u okolinu. Teza o proširenju uma i kognicije je pre svega teza protiv neuralnog šovinizma, odnosno stanovišta da ljudska mentalna stanja i kognitivni procesi moraju da budu realizovani u glavama takvih subjekata. U članku iz 1998. oni takođe postavljaju i osnovu za tezu da se i sopstvo proširuje postavljajući pitanje „Da li prošireni um implicira prošireno sopstvo?“, i lakonski odgovarajući – „Čini se da da.” (1998: 18) Takav dodatak može se činiti prirodnim, jer je teza o proširenju od početka bila teza o „običnim” ljudskim kognitivnim subjektima čije se granice uma menjaju upotrebom odgovarajućih artefakata. Ona je teza o širokim realizatorima mentalnih stanja i kognitivnih procesa Ota, mene ili vas, ili Klarkovim rečima „prirodnih kiborga”, odnosno ljudi koji ostvaruju povratne sprege u interakciji sa artefaktima koje proizvode i koji konstruišu kulturnu evolutivnu nišu u kojoj se zajedno i nerazdvojno razvijaju. Ukoliko se um, ili kognitivni subjekat proširuju u okolinu, čini se da se posledično i kognitivno sopstvo mora proširiti sa njim.

2.2 Neosnovanost teze o proširenju – razlika između originalnog i hibridnog subjekta³

Ipak, Kengo Mijazono (2017) dovodi ovu ključnu pretpostavku u pitanje. Naime, njegov glavni argument, koji pogađa i tezu o proširenju uma i tezu o proširenju sopstva, ukazuje na neopravdanost koraka u kojem se originalni neprošireni ili biološki subjekat izjednačava sa hibridnim proširenim subjektom. Ukoliko bi se ispostavilo

3 Odeljci 2.2, 2.3, 3.1 i 3.2 predstavljaju prilagođene delove teksta (Milojević 2020). Autor se odlučio za delimično ili prošireno prenošenje odgovarajućih delova teksta iz (2020) iz dva razloga: kako bi približio predmetnu tematiku čitaocima na srpskom jeziku i kako bi jasnije i argumentovanije odbranio glavnu tezu ovog članka.

da je hibridizacijom ili uključivanjem spoljašnjih realizatora mentalnih stanja stvoren novi subjekat, različit od onog koji je postojao pre hibridizacije, teza o proširenju može biti samo teza o hibridnim subjektima koji su različiti od ljudskih i ne može se govoriti o „našoj” hibridnoj prirodi, niti doslovno o proširenju. Kako bi formulisao svoj argument Mijazono se koristi čuvenim Serlovim argumentom kineske sobe i skoro jednako poznatim odgovorom na taj argument – sistemskim odgovorom.

U Serlovom argumentu koji je usmeren protiv kompjutacione teorije uma, čovek sedi u sobi sa kineskim simbolima i knjigom instrukcija koja mu govori kojim simbolima treba da odgovori na odgovarajuća pitanja na kineskom. Kada čovek kroz jedan otvor na sobi primi pitanja, on konsultuje knjigu i izbacuje kineske simbole prema instrukcijama koje se u knjizi nalaze. Ljudi koji su postavili pitanja na taj način dobijaju smislene odgovore. Serl potom zaključuje da iako takvo ponašanje može da se okarakteriše spolja kao inteligentno, mišljenje ne može da se svede na prostu manipulaciju simbolima, jer čovek u sobi ne razume kineski. Misaoni procesi, prema njemu, ne mogu biti kompjutacioni procesi, jer im nedostaje originalna intencionalnost. Jedan od odgovora na Serlov argument ukazuje na neopravdano očekivanje da sam čovek u sobi razume kineski. Tim odgovorom se insistira da je čovek u datom primeru samo procesna jedinica, a da se razumevanje ispravno može pripisati i očekivati samo od čitavog sistema kojeg je čovek samo jedan deo pored knjige instrukcija i samih simbola. Napokon, sam Tjuring, jedan od rodonačelnika kompjutacione teorije uma, u (1950) opisuje veoma sličan primer kako bi objasnio osnovne komponente digitalnog računara. Primer ljudske ili papirne mašine u kojem čovek na papiru izvršava odgovarajuće operacije opisane programom mašine Tjuringu je poslužio da pokaže da se procesna jedinica digitalnog računara može izjednačiti sa čovekom u datom primeru, a da se pored nje mora naći i skladište informacija i kontrola procesa kako bismo govorili o potpunoj računskoj mašini.

Mijazono u svom napadu na tezu o proširenju uma koristi goreopisani sistemski odgovor. Kada se sistemski odgovor primeni na primer sa Otom i beležnicom Oto postaje samo deo šireg sistema – Oto-sveske sistema. Slučaj sa Otom Mijazono reinterpretira na sledeći način:

ONSB1: Verovanje da se muzej nalazi u 53. ulici fizički je realizovano u svesci.

ONSB2: Verovanje da se muzej nalazi u 53. ulici je verovanje Oto-sveske sistema, a ne Otovo verovanje.

ONSB: Verovanje Oto-sveske sistema da se muzej nalazi u 53. ulici je fizički realizovano u svesci. (Mijazono 2017: 3525)

Pristalice proširenog uma bi na ovu reinterpretaciju naprosto odgovorile da su Oto-sveska sistem i Oto identični. Međutim, svoje rezonovanje Mijazono dalje potkrepljuje kontroverznim Sprevakovim primerom (2009), kojim treba da se zasnuje jasna razlika između šireg sistema i njegovog centralnog dela na osnovu diferencijalne pripisivosti

odgovarajućih mentalnih stanja. U Sprevakovom primeru čoveku po imenu Mark bi trebalo da pripišemo verovanje da p čiji se sadržaj nalazi uskladišten u enciklopediji koju Mark poseduje i koju čak nije ni otvorio, a na osnovu pariteta sa verovanjem da p Marsovca koji ima sadržaj takvog verovanja uskladišten u svojoj neobičnoj urođenoj memoriji koja je ispisana mastilom i kojoj do sada nije pristupio. Sprevakov zaključak je da s obzirom na to da bismo Marsovcu pripisali verovanje da p, onda to treba da učinimo i u slučaju Marka, a to je, Sprevak tvrdi, apsurdno. Umesto da kao Sprevak zaključi da teza o proširenju vodi apsurdnim posledicama, Mijazono zaključuje da verovanje da p možemo pripisati sistemu Mark-knjiga iako ga ne možemo pripisati samom Marku. Nakon uspostavljanja mogućnosti razlike između hibridnih i originalnih subjekata na osnovu ovako opisanog diferencijalnog pripisivanja mentalnih stanja, Mijazono dodaje da funkcionalistički inspirisana teza o proširenju uma nema sredstva kojim bi mogla da opravda tvrdnju o identitetu Ota i Oto-sveske sistema. Drugim rečima, oni su različiti dok se ne dokaže suprotno, a pristalice proširenja to ne mogu dokazati, barem to tvrdi Mijazono.

Mijazonu možemo zahvaliti za isticanje potrebe da se takva tvrdnja opravda, jer zaista može biti slučajeva gde se može govoriti o hibridima koji nisu identični biološkim kognitivnim sistemima od kojih su nastali – možda je najbolji takav primer sama Serlova Kineska soba. Ipak, ne moramo se složiti sa Mijazonom da se ne može pružiti takvo opravdanje u slučaju Ota i načelno u slučajevima koji se obično posmatraju kao slučajevi proširenog uma.

2.3 Dodatno zasnivanje teze o proširenom sopstvu

Mijazonov argument, mora se primetiti, pati od nekoliko manjkavosti – pretpostavlja neplauzibilne kriterijume individuacije mentalnih stanja (funkcionalistički kriterijumi tipično ne bi prepoznali sadržaje enciklopedije i Marsovčeve memorije kao delove relevantnih verovanja, jer ne igraju tipičnu ulogu u psihologiji Marka i Marsovca), zanemaruje zahtev za integracijom kognitivnog sistema i samo površno razmatra mogućnost opravdanja teze identiteta. Autor se ovim primedbama detaljno bavi u (Milojević 2020), a ovde ćemo se kratko osvrnuti samo na poslednju od ovih primedbi.

Jedan od mogućih načina da se zasnuje identitet između Ota, te da se odbrani teza o proširenju uma i sopstva jeste pomoću Parfitovih kriterijuma ličnog identiteta. Parfit formuliše psihološki kriterijum ličnog identiteta na sledeći način:

Psihološki kriterijum: (1) Postoji psihološki kontinuitet ako i samo ako postoje preklapajući lanci jake povezanosti. X danas je jedna te ista osoba kao Y u nekom prošlom vremenu ako i samo ako je (2) X psihološki kontinuirano sa Y (3) ovaj kontinuitet ima pravu vrstu uzroka i (4) ne postoji druga osoba koja je psihološki kontinuirana sa Y. (5) Lični identitet kroz vreme se sastoji samo u činjenicama od (2) do (4). (Parfit 1984: 207)

Bitno je kratko se osvrnuti na pojmove psihološke povezanosti, psihološkog kontinuiteta i „prave vrste uzroka”.

Psihološka povezanost jeste postojanje pojedinačnih neposrednih psiholoških veza. Psihološki kontinuitet jeste postojanje preklapajućih lanaca jake povezanosti. Od ove dve opšte relacije, povezanost je bitnija i u teoriji i u praksi. Povezanost može da važi u različitim stepenima. Između X danas i Y juče može postojati više hiljada psiholoških veza ili samo jedna jedina veza. Ukoliko bi postojala samo jedna veza X i Y ne bi bili ista osoba prema revidiranom lokovskom stanovištu. Kako bi X i Y bili ista osoba moralo bi da postoji dovoljno neposrednih psiholoških veza tokom svih dana. [...] tvrdimo da postoji dovoljno povezanosti ako je broj veza, tokom bilo kog dana, barem polovina broja neposrednih veza koje postoje, tokom svakog dana, u životima gotovo svake stvarne osobe. (Parfit 1984: 206)

Kada je reč o pravoj vrsti uzroka, Parfit podrazumeva normalne uzroke šta god oni bili. Normalni uzroci zavise od naše teorije mentalnog. Ukoliko usvojimo teoriju psiho-fizičkog identiteta psihološki kontinuitet mora da se zasniva na kauzalnoj povezanosti odgovarajućih moždanih stanja – mentalno stanje m_1 koje je identično fizičkom stanju f_1 mora biti kauzalno povezano sa mentalnim stanjem m_2 koje je identično fizičkom stanju f_2 , tako što fizičko stanje f_1 uzrokuje pojavu f_2 . Pak, ako usvajamo neku funkcionalističku teoriju mentalnog dovoljno će biti pozvati se na odgovarajuće funkcionalno određene kauzalne veze. U slučaju, na primer, intencionalnih mentalnih stanja verovanje da p će morati da bude proizvedeno stanjem koje ima odgovarajući semantički sadržaj, odnosno odgovarajući perceptivni sadržaj, bez obzira na fizičku realizaciju stanja koja su u pitanju.

Ukoliko se sada vratimo primeru sa Otom i njegovom sveskom i analognom primeru sa Markom i enciklopedijom možemo uočiti jasnu diskrepanciju. Oto i Oto-sveska sistem zadovoljavaju Parfitov psihološki kriterijum ličnog identiteta pod funkcionalističkim pretpostavkama. Mentalna stanja Oto-sveske su na prikladan način psihološki povezana sa mentalnim stanjima Ota. Proširena stanja Oto-sveske su proizvedena zahvaljujući prethodno postojećim mentalnim stanjima Ota i nalaze se u odgovarajućim kauzalno-inferencijalnim vezama. Isto se ne može reći za Marka i enciklopediju. Proširena mentalna stanja Mark-enciklopedije nisu psihološki povezana sa prethodnim Markovim mentalnim stanjima, to jest Markova mentalna stanja nisu normalni uzroci proširenih stanja Mark-enciklopedije, pa ne možemo govoriti o dijahroničnom ličnom identitetu. Proširena mentalna stanja Mark-enciklopedije iz sličnih razloga ne možemo tipično ni prepoznati kao mentalna stanja, jer ne igraju odgovarajuću kauzalnu ulogu pomoću koje bi ih kao takve prepoznali. Iz tih razloga argument koji se poziva na diferencijalnu atributabilnost mentalnih stanja u slučaju Marka i Mark-enciklopedije ne može uspešno da zasnuje analognu različitost Ota i Oto-sveske.

3. Kritike

3.1 Argument protiv „mentalnog internalizma”

U prethodnim odeljcima smo videli kako je moguće kritikovati tezu o proširenju uma na osnovu kritike o proširenju sopstva. Ključna Mijazonova tvrdnja je bila da ne možemo govoriti o proširenju nečijeg uma ukoliko se njegovo sopstvo takođe ne proširuje. Međutim, postoji niz autora koji smatraju da je moguće govoriti o proširenju uma, ali ne i o proširenju sopstva. Jedan od njih je i Erik Olson (2011), animalista i čuveni protivnik psihološkog kriterijuma ličnog identiteta.

Olson se usmerava na Klarkovu i Čalmersovu tvrdnju o proširenom sopstvu, koja glasi: „Da li prošireni um implicira prošireno sopstvo? Čini se da da.” (1998: 18), i tumači je kao instancu entimema sa neodbranljivom prećutnom premisom. Naime, prema Olsonu Klarkov i Čalmersov argument u prilog proširenom sopstvu bi u ekspliciranoj formi imao sledeći oblik:

1. Otov um se proširuje onoliko koliko i njegova mentalna stanja.

2. Oto=Otov um.

3. Dakle, Oto se proširuje onoliko koliko i njegova mentalna stanja. (Olson 2011: 485)

Kako bi zaključak 3. sledio iz navedenih premisa, reči kojima je iskazan argument moraju da budu upotrebljene nedvosmisleno, međutim, Olson tvrdi da to nije slučaj. Prema njemu reč „um” je upotrebljena u dva različita smisla – kao skraćenica za „Otova mentalna stanja” u prvoj premisi i kao „subjekat Otovih mentalnih stanja” ili „misleća stvar” u drugoj premisi (2011: 485). Dalje, on argumentuje da se ova dva smisla ne odnose na istu stvar i da Oto kao subjekat nije i ne može biti isto što i Otova mentalna stanja, i ne samo to, on argumentuje i da granice Ota kao subjekta ne mogu biti iste kao granice realizatora Otovih mentalnih stanja.

Kako bi to pokazao Olson iznosi više tvrdnji protiv metafizičke teze koju naziva „mentalnim internalizmom”, a prema kojoj se sva mentalna stanja nalaze u okvirima uma. On zastupa „mentalni eksternalizam” koji razdvaja subjekta mentalnih stanja od samih ovih stanja i smatra da „mentalni internalizam” ne može ubedljivo da se opravda. Iako, Olsonovo pozitivno stanovište o prirodi uma nije izneseno u jasnoj i nedvosmislenoj formi ono se može izvesti iz njegovih negativnih stavova povodom „mentalnog internalizma”. Naime, čini se da pod subjektom mentalnih stanja Olson podrazumeva upravo onakvo sopstvo koje smo na početku teksta kritikovali iz Denetove i Klarkove pozicije. Olson postulira „misleću stvar” ili „subjekta mentalnih stanja” kao centralnog tumača koji poseduje samo okurentna mentalna stanja, a kojem su ostala mentalna stanja spoljašnja. On dodaje da ukoliko ne shvatimo um na takav način i smatramo da se um sastoji od svih mentalnih stanja, pa i proširenih mentalnih stanja, um će se pretvoriti u puki Hjumov svežanj mentalnih stanja koji nema nikakvu supstancijalnost.

Međutim, do sada je već jasno da ne moramo birati između dva ekstrema kako nas Olson ubeđuje – između suženog, uvek svesnog, uma i Hjumovog prostog skupa

mentalnih stanja – i da Klark i Čalmers svakako nisu imali na umu centralnog tumača ili mislioca kada su govorili o proširenju sopstva. Um ili sopstvo pre treba shvatiti kao utelovljenu strukturu sačinjenu od kognitivnih mehanizama koji su nosioci mentalnih stanja – kako okurentnih tako i dispozicionalnih. Štaviše, interesantno je primetiti da Klark i Čalmers tvrde da bi sužavanje uma na interno realizovana ili okurentna stanja vodilo Hjumovskom eliminativizmu, a ne obrnuto.

„Ota je najbolje smatrati proširenim sistemom, biološkim organizmom uparenim sa eksternim resursima. Ne bi li konzistentno negirali takav zaključak, morali bismo da suzimo sopstvo na puki svežanj okurentnih stanja čime bismo ozbiljno ugrozili duboki psihološki kontinuitet” (1998: 18).

Dakle, sopstvo ili um kakav Olson postulira nije dobro zasnovan entitet. Misli, htenja i želje takvog sopstva bi bile neobjašnjive i sporadične budući da mu ne pripadaju brojna dispozicionalna mentalna stanja koja bi ih racionalizovala. Takođe, odbijanjem mentalnog internalizma napuštamo i uobičajeno viđenje relacije realizacije prema kojem su „subjekti realizovanih i realizujućih svojstava isti” (Rupert 2009: 62, vidi i Gillett 2002).

Možemo zaključiti da Olson neopravdano i gotovo nepromišljeno pripisuje Klarku i Čalmersu stanovište prema kojem um kao subjekat mora biti neki robusni centralni entitet, takav kakav oni eksplicitno odbacuju iz svoje metafizike, i na taj način kritikuje tezu o proširenju sopstva. Ukoliko odbacimo hipotezu da um mora biti neki centralni mislilac, teza o proširenju sopstva više nije ugrožena, barem ne Oolsonovim protivargumentom.

3.2 Široka konstitucija ličnog identiteta bez proširenja sopstva

Olson nije jedini koji prihvata široku ili proširenu realizaciju mentalnih stanja, a odbija široku realizaciju sopstva. Vilson i Lenart (2014) argumentuju da čak i lični identitet može biti široko konstituisan, ali da to ne implicira da je ujedno i sopstvo prošireno. Naime, oni prihvataju psihološki kriterijum ličnog identiteta i smatraju da se ponekad sećanja koja omogućavaju psihološki kontinuitet nalaze van granica biološkog subjekta, čak da mogu biti i kolektivna, ali da to ne znači da se i lice, odnosno sopstvo, proširuje. Takvo stanovište je u skladu sa onim što Olson naziva „mentalnim eksternalizmom”, a sam Olson opisuje Vilsonovo stanovište (2004) kao stanovište mentalnog eksternaliste. Međutim, njihovo stanovište će se suštinski razlikovati od Olsonovog, ali da bismo to pokazali moramo se osvrnuti na Vilsonovu argumentaciju o proširenom umu.

Vilson u (2004) argumentuje u prilog proširenog uma, ali na sasvim drugačiji način od Klarka i Čalmersa (1998). Naime, Vilsonova teza o proširenju koju brani u (2004) počiva na vrlo specifičnom shvatanju relacije realizacije i na semantičkom eksternalizmu. Svoje stanovište on zasniva na uvidima semantičkih eksternalista ili

antiindividualista poput Patnama (1975) i Berdža (1979), prema kojima je za individuaciju nosioca semantičkog sadržaja neophodno uključiti faktore i činjenice koji se nalaze van kože subjekta. Naime, kao što Patnam čuveno pokazuje (1975) kako bismo razlikovali Petrovu misao o vodi na Zemlji od misli njegovog dopelgengera o vodi na Bliznakinji, moramo uzeti spoljašnje faktore u obzir, jer je voda na Zemlji H₂O, a na Bliznakinji XYZ, to jest tečnost fenomenalno nerazlučiva od H₂O. Drugim rečima, kako su njihove misli o različitim supstancijama, za individuaciju njihovih mentalnih stanja o vodi potrebno je uključiti okolinske faktore, jer ono što se nalazi u njihovim nerazlučivim glavama nije dovoljno da se napravi razlika u njihovim mislima. Takva eksternalistička semantička razmatranja navela su i samog Patnama da formuliše tezu „dalekosežnog” (eng. *long-arm*) funkcionalizma i naposljetku uverenju da mentalna stanja globalno superveniraju nad fizičkim stanjima sveta. Sam Vilson uzima ove uvide i kombinuje ih sa svojim shvatanjem realizacije. Naime, on smatra da su mentalna stanja koja imaju široki semantički sadržaja i sama široko realizovana, ali samo ako se realizacija posmatra kao „totalna”. Prema Vilsonu treba da razlikujemo dva pojma realizacije – pojam ključne realizacije od onog totalne. Ključni ili centralni realizatori su oni koji igraju relevantne kauzalno-funkcionalne uloge odgovarajućih mentalnih stanja, dok su totalni realizatori oni koji su metafizički dovoljni za individuaciju tog stanja odnosno nekog svojstva višeg reda (Wilson 2004: 107–108). Drugim rečima, ključni realizatori su ona fizička stanja koja ulaze u odgovarajuće kauzalne odnose i kod Petra na Zemlji i njegovog dvojnika na Bliznakinji oni će biti isti, te će i njihova ponašanja uzrokovana odgovarajućim mentalnim stanjima biti ista. Verovanje da je ispred njega voda biće instancirano u istoj vrsti neuralnog realizatora i kod Petra i kod njegovog dvojnika, on će biti aktiviran istom vrstom perceptivnog iskustva, uticati na druge neuralne realizatore i proizvoditi jednake efekte na okolinu. S druge strane, totalni realizatori koji prave razliku između semantičkog sadržaja Petrovog i dvojnikovog verovanja da su u prisustvu vode biće različiti, jer će Petar biti u okolini sa H₂O i njegova misao će biti o H₂O, a njegov dvojnik u okolini gde se nalazi XYZ.

Suštinska razlika između Vilsonove teze proširenog uma, koja je preuzeta i u (Wilson and Lenart 2014) i one Klarka i Čalmersa se sadrži u tome što se prema Vilsonu ona odnosi na totalne realizatore, dok se prema Klarku i Čalmersu ona odnosi na ključne realizatore. Naime, Vilson smatra da su ključni realizatori uvek u granicama individue, a same individue su prema njemu ograničene na njihove organizme. Proširenje uma se događa zahvaljujući širokoj totalnoj realizaciji mentalnih stanja koja se proteže na okolinu, a ponekad i na druge individue kao što je slučaj kada se zahvaljujući semantičkoj deferenciji u lingvističkoj praksi stvaraju „folk psihološki sistemi” (Wilson 2004: 113).

Možemo na kraju zaključiti da i prema Vilsonu važi mentalni internalizam kada su ključne realizacije u pitanju. Ključni realizatori svih mentalnih stanja individue jesu u njenim granicama. Tako kada Klark i Čalmers pokazuju da se oni ponekad proširuju u

okolinu moramo zaključiti da se i individua proširuje sa njima i da bi i Vilson prihvatio takav zaključak kada bi pre toga prihvatio da je moguće da se i ključni realizatori proširuju u okolinu.

3.3 Prošireni um nije u relaciji psihološkog identiteta sa biološkim subjektom

Prethodna dva argumenta protiv proširenog sopstva su se predstavljala kao da ugrožavaju Klarkovu i Čalmersovu tvrdnju da prošireni um povlači prošireno sopstvo. Pri tom, oba argumenta su se fokusirala na relaciju povlačenja, a ne na plauzibilnost teze proširenja. Međutim, oba argumenta usvajaju pretpostavke koje bi Klark i Čalmers odbacili te ih ne možemo smatrati uspešnim. Naime, sama teza o proširenju uma je reinterpretirana na način koji ne odgovara njenoj originalnoj formulaciji. Prvi pretpostavlja da sopstvo ili um mora biti neki suženi um koji sadrži samo okudentna mentalna stanja, dok drugi pretpostavlja da se ključni realizatori ne proširuju. Obe pretpostavke su jasno odbačene u (Klark i Čalmers 1998). Naredni argument koji ćemo razmotriti je opreznije formulisan i zadržava najveći broj početnih pretpostavki u odbrani teze o proširenju sopstva.

Haris u (2019; 2020a i 2020b) iznosi argument protiv proširenja sopstva usvajajući veći broj već iznesenih uvida Mijazona (2018), a kritikujući odgovor Milojević (2020). On dodatno potkrepljuje tezu o neproširenju sopstva uvidima Adamsa i Aizave koji se tiču preteranog proširenja ili kognitivnog „nadimanja” i Ruperta koji zastupa eksplanatornu prednost ontologije koja se ograničava na biološki realizovane kognitivne sisteme (Adams and Aizawa 2001, 2008; Rupert 2004; 2009).

\Kao što je već pomenuto Haris usvaja najveći broj pretpostavki koje Klark i Čalmers zastupaju u svojoj odbrani proširenog sopstva. Tako on dozvoljava da možemo imati proširene ključne realizatore, kao i da umovi ne moraju da budu sačinjeni samo od okudentnih stanja. Ipak, on slično Mijazonu postavlja pitanje da li u slučaju širokih ili hibridnih kognitivnih sistema možemo govoriti o proširenju u smislu da se identitet neproširenog sopstva održava nakon hibridizacije. Razlika, pak, između Mijazonove i Harisove argumentacije je u tome što on ne odbacuje mogućnost opravdanja pretpostavke identiteta između neproširenog i hibridnog entiteta, ali smatra da ponuđena argumentacija za odbranu ove pretpostavke nije ubedljiva.

\Naime, Haris (2019, 2020a, 2020b) razmatra odbranu dijahroničkog identiteta između biološkog subjekta kakav je Oto i njegovog sopstva proširenog sveskom u potonjem vremenu koju nudi Milojević (2020), a na osnovu Parfitovih (1984) kriterijuma ličnog identiteta i zaključuje da jedan od glavnih kriterijuma psihološkog identiteta nije zadovoljen. On naglašava da nemamo razloga da verujemo da je u slučaju Ota zadovoljen uslov (4) kojim se tvrdi da „ne postoji druga osoba koja je psihološki kontinuirana sa Y” (Parfit 1984: 207). Harisovo rezonovanje je sažeto u sledećem pasusu:

„Parfitovo uključenje (4), uslova negrananja, služi kako bi se porekao lični identitet u nekim prilično neverovatnim slučajevima, ali istovremeno on sprečava

identifikaciju Ota sa Otom+ (Harris 2019). Nakon t_1 , složevina čisto biološkog Ota i sveske je psihološki kontinuirana sa čisto biološkim Otom pre t_1 , ali isto tako je to i čisto biološki Oto. Posledično, prema Psihološkom kriterijumu $Oto \neq Oto+$ iako je potonji psihološki kontinuiran sa prethodećim” (Harris 2020b: 6).

Dakle, Haris ne poriče psihološki kontinuitet hibrida Oto-sveska, ili Ota+ kako ga on naziva, i biološkog Ota iz prethodnog vremena, ali smatra da on nije jedini kandidat za psihološki kontinuitet i da je došlo do grananja kao u slučajevima duplikacije ili fisije.

Iako Haris veruje da postoji relevantna sličnost između slučajeva hibridizacije i onih duplikacije ili fisije, argumentovaću da između njih postoji ključna diskrepancija. Naime, u slučaju duplikacije i fisije postoje dva ili više jasno odeljena kognitivna sistema ili sopstva, dok to nije slučaj kada je u pitanju hibridizacija. Dopuštajući da u t_2 postoje dva subjekta, sopstva ili uma od kojih je jedan biološki Oto, a drugi numerički identičan biološki Oto +sveska, Haris krši princip da „nijedan konstitutivni deo uma ne može imati sopstveni um” (Theiner 2014: 301). Navedeni princip se opravdava činjenicom da ukoliko se on ne prihvati dolazi do problema poput onog „previše mislilaca” (Carter 1989; Olson 1997), a naše intuicije povodom odgovornosti, dejstvenosti, pravne sposobnosti i sl. bivaju ugrožene. Ukoliko bismo dozvolili da postoji hibridni kognitivni sistem kojem možemo pripisati mentalna stanja, ali da istovremeno postoji ljudska individua koja je deo tog sistema, javlja se pitanje koje traži nedvosmislen odgovor – Ko misli kada je neko mentalno stanja instancirano unutar biološkog entiteta u t_2 , ljudsko biće ili hibridni sistem? Ukoliko je odgovor „obojica”, onda se čini da postoji previše mislilaca, jer relevantna mentalna stanja ne možemo pripisati jedinstvenom subjektu. Ukoliko je, pak, odgovor „samo ljudska individua”, onda hibridnom sistemu neće ostati mnogo od mentalnosti, jer će njegova mentalna stanja biti isključivo eksterno realizovana. Takođe, bez uključenja interno realizovanih mentalnih stanja u hibridni kognitivni sistem njegova mentalna stanja će postati nekoherentna i inferencijalno neobjašnjiva. Iako je moguće odbaciti navedeni princip o konstitutivnosti uma na osnovu hipotetičkih protivprimera, npr. u slučaju instancijacije više kompjutaciono određenih subjekata u jedinstvenom hardveru kao u slučaju sistemskog posmatranja problema „Kineske sobe”, on se može odbaciti samo uz pružanje pozitivnog stanovišta povodom prirode sopstva, tj. kognitivnog subjekta, što Haris ne čini. Ukoliko ne pružimo opravdanje za tvrdnju da prilikom hibridizacije nastaju tačno dva subjekta nastaje niz problema.

Dakle, čak iako dozvolimo da u slučaju proširenog Ota postoje dva subjekta koji se nalaze jedan u drugom, to jest, koji se nalaze u mereološkoj relaciji sadržanja, bez jasnog kriterijuma njihovog razdvajanja doći će do nepotrebne proliferacije sopstva. Naime, šta nas sprečava da tvrdimo da pored hibridnog i biološkog Ota u t_2 postoji i Oto minus hipotalamus, Oto minus cerebelum, itd. Već je dovoljno nezgodno kada

postoje dva subjekta koja barem delimično dele jedno telo, a u slučaju opisane proliferacije ne bismo znali kada kojem subjektu treba pripisati koje delo i akciju, koga treba držati odgovornim ili obaveznim da učini neku radnju, te bi pojam osobe u potpunosti izgubio svoj praktični značaj. Bez jasnog kriterijuma individuacije i brojanja entiteta koji su delimično spatiotemporalno koincidentni ne možemo konzistentno odbraniti tvrdnju da u t_2 postoje tačno dva subjekta koja su psihološki kontinuirana sa biološkim Otom iz t_1 .

Haris prilično nonšalantno iznosi tvrdnju o grananju Ota nakon hibridizacije i predstavlja je kao manje problematičan vid grananja od duplikacije i fisije i to čini čak tri puta u (2019; 2020a i 2020b). Međutim, ukoliko bismo dopustili takav vid „mereološkog grananja” bez nezavisnih kriterijuma za identifikaciju fizičkih granica subjekta, grananje bi postalo široko rasprostranjen fenomen. Za svaku osobu bismo mogli da kažemo da se grana u više individua koje se delimično fizički poklapaju, sve dok svaka od tih celina može da bude subjekat mentalnih stanja i dok se nalazi u relaciji R, to jest u relaciji psihološkog kontinuiteta, sa osobom iz prethodnog vremena. Svako od nas bi potencijalno bio u relaciji R sa entitetom koji predstavlja naše telo manje jednu ćeliju, pa sa entitetom koji je naše telo bez dve ćelije, itd. Takva posledica je izuzetno nepovoljna a moguće je otkloniti je samo ako pružimo jasne kriterijume zašto neki od nabrojanih entiteta nisu ontološki relevantni kada brojimo osobe jer smo već odbacili princip nemogućnosti sadržanja uma u drugom umu.

Takvi rezultati treba da nas odvrte od usvajanja Harisove tvrdnje o grananju u slučaju hibridizacije. Njome se postiže samo poricanje proširenja sopstva, a gubi se konceptualna koherencija pojma osobe. Moramo primetiti i da ako postoji grananje u slučaju hibridizacije Oto iz t_1 nije identičan ni sa biološkim Otom iz t_2 , jer nije zadovoljen Parfitov uslov (4), što onesposobljava govor o ličnom identitetu u svakom slučaju proširenja.

Čini se da je Haris u svojem rezonovanju snažno motivisan intuicijom da biološki kognitivni sistemi imaju neku vrstu ontološke prednosti u odnosu na hibridne te da oni moraju „preživeti” svako uparivanje sa artefaktima, intuicijom koju Rupert ekstenzivno brani u svojoj knjizi (2009). Haris tako tvrdi da „naizgled opstaje neka biološka individua koja boluje od Alchajmera nakon t_1 , a ova individua je naizgled Oto” (Harris 2020b: 6). Međutim, niko u debati o proširenju ne tvrdi da je Oto+sveska sistem koji nema Alchajmerovu bolest iako će takav sistem imati unapređenu memoriju. Ukoliko Alchajmerovu bolest posmatramo kao neurodegenerativno oboljenje, a tako je i kategorizovana u medicini, i Oto+sveska sistem će bolovati od te bolesti, jer će posedovati isti mozak. Tako, iako se Haris predstavlja kao simpatizer teze o proširenju kognicije, on zaboravlja njenu glavnu motivaciju, a to je upravo napuštanje intuicije da su biološki sistemi ontološki primarni. Zadržavanje te intuicije nužno trivijalizuje tezu o proširenju, jer biološki sistemi ostaju glavni nosioci mentalnih i kognitivnih svojstava, a hibridni sistemi postaju njihova labava, prolazna uparenja, što se i očituje

u Mijazonovoj i Harisovoj odbrani tvrdnje da su i sistemi poput Marka i enciklopedije hibridni kognitivni sistemi.

Teza o proširenju uma i kognicije je jača teza od one koju ovi autori opisuju. Ona je upravo teza o nama samima i konstitutivnim relacijama koje gradimo sa okolinom. Mi doslovno postajemo kiborzi koji u sebe uključuju odgovarajuće artefakte koji omogućavaju kognitivno funkcionisanje celina kojih su oni delovi.

4. Grupni i prošireni umovi

Pretpostavka da su hibridni umovi i hibridni kognitivni sistemi različiti subjekti od njihovih bioloških delova Harisa gotovo prirodno vodi do zaključka da su teza o proširenju uma i teza o grupnim umovima iste teze, odnosno da počivaju na istim razmatranjima i argumentima (Harris 2020b). Prema takvom poređenju grupni umovi su samo specijalan slučaj proširenih umova, gde su konstitutivni delovi širokog uma sami umovi većeg broja individua. U literaturi o grupnim umovima (Theiner 2014; Theiner, Allen, Goldstone 2010; Gilbert 2004; Huebner 2014; Hutchins 1995) često se ističe da grupe subjekata mogu imati sopstvene umove, da ovi umovi nisu identični onima individua od kojih su sačinjeni i da je pod određenim uslovima moguće ne prihvatiti princip prema kojem nijedan um ne može da sadrži drugi um. Harisova interpretacija teze o proširenju deli slične uvide kada su u pitanju hibridni umovi.

Međutim, ukoliko bismo prihvatili zaključak prema kojem su teza o proširenju i teza grupnih umova različite samo po pitanju prirode njihovih konstituenata, mogućnost proširenja bila bi zauvek izgubljena, to jest nikada ne bismo mogli da smatramo *sebe* sistemom u koji su uključeni i delovi okoline. Razlog ovome je što prema takvoj interpretaciji teze o proširenju sledi da ne moraju da budu zadovoljeni ni uslovi (1)-(3) psihološkog kriterijuma identiteta, jer takvi uslovi ne moraju biti zadovoljeni u slučaju grupnih umova što ćemo uskoro i videti. Naime, argumentovano je da hibridni Oto nije Oto iz prethodnog vremena ne zato što je psihološki diskontinuiran sa njim, već zato što ima više kandidata koji su u relaciji R sa biološkim Otom iz prošlosti. Iako takav argument već ugrožava originalni motiv za formulisanje teze o proširenju, a to je da se *mi* ponekad proširujemo u okolinu nastavljajući da postojimo kao hibridni sistemi, i dalje je ostavljao prostora da u nekom smislu možemo preživeti kao hibridni subjekat. Prema Parfitu (1984) u slučaju grananja individua iz vremena t_1 nije identična ni sa jednim svojim psihološkim nastavljačem, ali on naglašava da kada se pitamo o tome da li ću preživeti u nekom kasnijem vremenu nije mi toliko bitno da li će postojati individua koja je identična sa mnom, već da li će postojati neka individua koja je u relaciji R sa mnom, a u slučaju grananja postoje barem dve takve individue.

S druge strane, u slučaju grupnih umova najčešće se iznosi da takvi umovi imaju mentalna stanja koja se ne mogu pripisati nijednoj pojedinačnoj individui koja čini

grupu. Upravo postojanje takvih emergentnih mentalnih stanja i kognitivnih procesa (kao u slučaju navigacije brodom koju vrši čitava posada, a nijedan pojedinac za nju nije sposoban u izolaciji, Hutchins 1995) se i uzima kao polazna tačka za argumentovanje da je moguće da postoji um koji se sastoji od drugih umova, jer su oni sasvim nezavisni na nivou kognitivne funkcionalnosti čime se isključuje problem „previše mislilaca“. Grupni umovi su u tom smislu psihološki diskontinuirani u odnosu sa njihovim konstituentima i ne samo da uslovi od (1) do (4) psihološkog kriterijuma identiteta nisu zadovoljeni, već oni to ne bi ni smeli da budu, jer bi se time izgubila nezavisnost takvih umova koja ujedno predstavlja glavni osnov argumentacije da grupni umovi uopšte postoje kao posebni entiteti.

Dakle, razlika u argumentovanju da je hibridni sistem različit od biološkog i onom da je grupni um različit od njegovih bioloških konstituenata sastoji se u tome da se u prilog prvoj tezi navodi da je hibridizacija slučaj psihološkog grananja, a u prilog drugoj da su relevantni umovi psihološki diskontinuirani. Ukoliko bismo primenili prvu vrstu argumenta na potonju tezu izgubila bi se nezavisnost grupnog uma i njegov status posebnog entiteta, dok se u slučaju primene druge vrste argumenta na tezu o proširenju gubi njena ključna ideja da je hibridni sistem psihološki kontinuiran sa njegovom biološkom osnovom.

Iz ovog kratkog razmatranja može se uvideti da su teza o proširenom umu i teza o grupnom umu suštinski različite i da se prošireni i grupni umovi ne razlikuju samo prema vrsti njihovih realizatora. Proširenje uma zahteva psihološki kontinuitet, a konstitucija grupnog uma psihološki diskontinuitet. Štaviše, ukoliko prihvatimo rekurentni argument u prilog grupne mentalnosti, a to je da je ona nepripisiva pojedincu (ova tvrdnja je opravdana brojnim primerima gde se pokazuje da nijedan pojedinac ne može biti u stanju x , ali da se grupa može nalaziti u tom stanju) i da je stoga treba posmatrati kao nezavisnu i konstitutivnu za posebnu vrstu uma – grupnog uma, Harisov argument u prilog različitosti hibridnih i bioloških umova može biti samo oslabljen, jer on ne pruža slično opravdanje za nezavisnost hibridnih od bioloških umova, već ga a priori pretpostavlja.

Zaključna razmatranja

U ovom radu pokušala sam da istaknem važnost pojma kognitivnog sopstva kao entiteta koji je nosilac odgovarajućih kognitivnih sposobnosti poput sposobnosti da se zauzme intencionalni stav, da se odlučuje, da se racionalno rezonuje, itd. Primat takvog pojma sopstva u odnosu na druge kandidate ogleđa se u njegovom preklapanju sa psihološkim pojmom osobe koji ima bitne posledice za najrazličitija praktična razmatranja koja se tiču pripisivanja odgovornosti, prava i obaveza jednom subjektu prava i morala. Nastojala sam da pokažem da takvo sopstvo može biti prošireno

ukoliko usvojimo funkcionalistički argument za proširenje uma i kognicije, odnosno da teza o proširenom sopstvu sledi iz teze o proširenom umu ukoliko joj se dodaju psihološki kriterijumi ličnog identiteta. Pokušala sam da odgovorim na sve argumente koji se mogu naći u recentnoj literaturi, a koji ne dovodeći u pitanje tezu o proširenju uma nastoje da ugroze tezu o proširenju sopstva. Pokazalo se da Olson, Vilson i Lenart znatno iskrivljuju početnu poziciju osnovnog argumenta za proširenje sopstva, to jest da tezu proširenja uma interpretiraju na način koji ne bi bio prihvatljiv njenim braniocima. Iz tih razloga sam njihove argumente odbacila kao neuspešne. Napokon, Harisov protivargument je bio pažljivije formulisan, ali se ispostavilo da u sebi sadrži naizgled neodbranjivu pretpostavku da je moguće da jedan um sadrži drugi. Takva pretpostavka vodi nizu problema poput proliferacije subjekata koji su delimično spacio-temporalno koincidentni, nemogućnosti konsekventne primene pravno-etičkih kategorija poput odgovornosti na pojedince, gubljenju upotrebljivosti pojma lica, itd. Harisovo nekritičko usvajanje ove pretpostavke bilo je zasnovano na uvidima koji se mogu naći u literaturi o grupnim sopstvima, gde se ova pretpostavka tipično usvaja. To nas je dovelo do razmatranja razlika i sličnosti teze o grupnom umu i teze o proširenom umu. Dok je Haris zastupao stanovište da su ove teze u svim suštinskim pogledima identične, smatram da sam identifikovala ključno mesto u kojem se one razlikuju i koje omogućava prihvatanje navedene pretpostavke u jednom taboru, ali njeno nužno odbacivanje u drugom. Naime, teza o mogućnosti postojanja grupnog uma i grupnog sopstva bitno zavisi od opravdanja njegove nezavisnosti od njegovih konstituenata, odnosno na postojanju psihološkog diskontinuiteta između grupnog i individualnih umova. S druge strane, teza o proširenju uma i proširenju sopstva zavisi upravo od odbrane suprotne tvrdnje, to jest prošireno sopstvo se mora nalaziti u relaciji psihološkog kontinuiteta sa svojim biološkim konstituentom. Na kraju, možemo zaključiti da je hipoteza da prošireni um povlači prošireno sopstvo odbranjena od kritika koje su joj upućene i da smo stekli značajan uvid zašto se teza o grupnim umovima mora posmatrati kao teza koja je zasnovana na sasvim drugačijoj argumentaciji od one koja se javlja u debati o proširenom umu.

Miljana Milojević
 Filozofski fakultet
 Univerzitet u Beogradu

Literatura

- Adams, F. & Aizawa, K. (2001). The Bounds of Cognition. *Philosophical Psychology* 14 (1): 43–64.
- Adams, F. & Aizawa, K. (2008). *The Bounds of Cognition*. Hoboken, NJ: Blackwell.
- Baker, L. R. (2009). Persons and the extended-mind thesis. *Zygon*, 44(3), 642–658.

- Burge, Tyler (1979). Individualism and the mental. *Midwest Studies in Philosophy* 4 (1):73–122.
- Butler, Joseph (1736). *The Analogy of Religion Natural and Revealed, to the Constitution and Course of Nature, to Which Are Added Two Brief Dissertations: - of Personal Identity; of the Nature of Virtue*. Knapton.
- Carter, W. R. (1989). How to Change Your Mind. *Canadian Journal of Philosophy* 19 (1):1–14.
- Clark, A. (2003). *Natural-born cyborgs: Minds, technologies, and the future of human intelligence*. Oxford: Oxford University Press.
- Clark, A. (2007). Soft selves and ecological control. In *Distributed cognition and the will: Individual volition and social context*, eds. D. Ross, Spurrett, H. Kincaid & G. Stephens, 101–22. Cambridge: MIT Press.
- Clark, A. (2008). *Supersizing the mind: Embodiment, action, and cognitive extension*. Oxford: Oxford University Press
- Clark, A. & Chalmers, D. (1998). The extended mind. *Analysis* 58: 10–23.
- Dekart, Rene (2012). *Metafizičke meditacije*. Preveo Ivan Vuković. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Dennett, D. C. (1987). *The Intentional Stance*. Cambridge: MIT Press.
- Dennett, D. C. (1991). *Consciousness explained*. Boston: Little, Brown & Company.
- Gallagher, S. (2000). Philosophical conceptions of the self: Implications for cognitive science. *Trends in Cognitive Science* 4: 14–21.
- Gallagher, S. (2013). A pattern theory of self. *Frontiers in Neuroscience* 7: 443. doi:10.3389/fnhum.2013.00443.
- Gazzaniga, M. S. (1998). *The mind's past*. University of California Press.
- Gilbert, M. (2004) 'Collective Epistemology'. *Episteme* 1 (2): 95–107.
- Gillett, C. (2002). The dimensions of realization: A critique of the standard view. *Analysis*, 62(4), 316–323.
- Harris, K. Whose (Extended) Mind Is It, Anyway?. *Erkenntnis* (2019). <https://doi.org/10.1007/s10670-019-00172-9>
- Harris, K.R. Why the Self Does Not Extend. *Erkenntnis* (2020a). <https://doi.org/10.1007/s10670-020-00320-6>
- Harris, Keith Raymond (2020b). Group minds as extended minds. *Philosophical Explorations* 23 (3):1-17.
- Heersmink, R. (2020). Varieties of the extended self. *Consciousness and Cognition* 85:103001.
- Hongladarom, S. (2016). *The online self: Externalism, friendship and games*. Dordrecht: Springer.
- Huebner, B. (2014). *Macrocognition: A theory of distributed minds and collective intentionality*. New York: Oxford University Press
- Hume, D. (1777/1739). *A Treatise of Human Nature*. L.A. Selby-Bigge and P.H. Nidditch (eds.), 2nd edition, Oxford, Clarendon Press.
- Hutchins, E. (1995). *Cognition in the Wild*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Kirsh, D. & Maglio, P. (1994). On distinguishing epistemic from pragmatic action. *Cognitive Science* 18 (4):513–49.
- Locke, J. (1689/1975). *An essay concerning human understanding*. In P. H. Nidditch (Ed.), *The*

- clarendon edition of the works of john locke. Oxford: Oxford University Press.
- Malafouris, L. (2008). Between brains, bodies and things: Tectonoetic awareness and the extended self. *Philosophical Transactions of the Royal Society B* 363: 1993-2002.
- Milojević, M. (2013). Functionally extended cognition. *Prolegomena* 12 (2):315–336.
- Milojević, M. (2017a). Extended personhood - rethinking property/person distinction. *Theoria* 60(4):55–76.
- Milojevic, M. (2020). Extended mind, functionalism, and personal identity. *Synthese* 197: 2143- 70.
- Milojević, M. (2017b). Embodied and Extended Self. In *Perspectives on the Self* (ed.) Boran Berčić. Rijeka: University of Rijeka.
- Miyazono, K. (2017). Does functionalism entail extended mind? *Synthese*, 194(9), 3523–3541.
- Olson, Eric T. (1997). *The Human Animal: Personal Identity Without Psychology*. Oxford: Oxford University Press.
- Olson, E. T. (2011). The extended self. *Minds and Machines*, 21(4), 481–495.
- Parfit, D. (1984). *Reasons and persons*. Oxford: Oxford University Press.
- Piredda, G. & Candiotta, L. (2019). The affectively extended self: A pragmatist approach. *Humane Mente Journal of Philosophical Studies* 36: 121-45.
- Putnam, H. (1975). The meaning of 'meaning'. *Minnesota Studies in the Philosophy of Science* 7:131–193.
- Rupert, R. D. (2004). Challenges to the hypothesis of extended cognition. *Journal of Philosophy* 101 (8):389–428.
- Rupert, R. D. (2009). *Cognitive systems and the extended mind*. New York: Oxford University Press.
- Russell, Bertrand (1945). *History of Western Philosophy and its Connection with Political and Social Circumstances From the Earliest Times to the Present Day*. London: Allen & Unwin.
- Schechtman, M. (1996). *The constitution of selves*. Ithaca: Cornell University Press.
- Sprevak, M. (2009). Extended cognition and functionalism. *Journal of Philosophy*, 106(9), 503–527.
- Theiner, G. (2014). A beginner's guide to group minds. In Kallestrup Jesper & Sprevak Mark (Eds.), *New waves in philosophy of mind* (pp. 301–322). Palgrave-Macmillan: Basingstoke.
- Theiner, G., Allen, C. & Goldstone, R. L. (2010). Recognizing group cognition. *Cognitive Systems Research* 11 (4):378-395.
- Turing, Alan M. (1950). Computing machinery and intelligence. *Mind* 59 (October):433–60.
- Wilson, R. A. (2004). *Boundaries of the mind: The individual in the fragile sciences*. New York: Cambridge University Press.
- Wilson, R. A., & Lenart, B. (2014). Extended mind and identity. In J. Clausen & N. Levy (Eds.), *Handbook of neuroethics* (pp. 423–439). New York: Springer.

Miljana Milojević

Extended Self
(*Summary*)

In this paper I aim to show that in the debate about the nature of the self one concept, the concept of the cognitive self, has a theoretical primacy over other conceptual alternatives because of its connection with the concept of a person in the debate about personal identity. Consequently, I will offer a defence of the hypothesis that the Extended Mind thesis implies the Extended Cognitive Self thesis if we additionally assume Parfit's Psychological criterium of personal identity. After I consider several counterarguments to the claim that the Extended Mind implies the Extended Self, I will offer their criticism and show that they either distort the original Extended Mind thesis or introduce hardly defensible metaphysical assumptions. To one such assumption, that claims that one mind can contain another, I will pay special attention. By careful examination it will be shown that such assumption can be kept only if the relation between the mereologically connected minds is such that prevents psychological continuity between them, while it has to be abandoned if there is a psychological continuity between such minds because it would produce numerous problems such as the problem of too many thinkers, the proliferation of minds, the concept of the person would become useless, etc. Also, these considerations will lead us to the clear demarcation line between those approaches that claim the possibility of group minds and those that claim that there are extended minds. Their key difference will be in taking contrary stances towards the relation of psychological continuity when it comes to different wide minds and their biological constituents. This will be one of the main results of this paper, together with the defence of the Extended Cognitive Self thesis.

KEYWORDS: Cognitive Self, Extended Mind, Group Mind, Personal Identity